

ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZAT A FŐBB FILOZÓFUSOKRÓL IDŐRENDEN

Hérakleitosz ANTIK preszókrata	Kr. e. 550-480 Kr. e. VI-V. sz.	<i>aforizmak = rövid, bölcs kijelentések</i>	logosz = mérték, a világ működési elve /arkhé: tűz/ Panta rhei = minden árad „Ugyanazon folyamokba lépünk és mégsem ugyanazokba lépünk, vagyunk is, meg nem is vagyunk.” „Az ugyanazon folyamokba lépőkhöz más és más vizek áradnak.”
Parmenidész , eleai ANTIK preszókrata	Kr. e. 540-470 Kr. e. VI-V. sz.	„ <i>A természetről</i> ”	A megismerés 2 módja: Igazság (alétheia) – elvont gondolkodás (bölcsek); vélekedés (doxa) – érzéki tapasztalat (halandók) /arkhé: tűz és éj/ A létező van, a nemlétező nincs.
Zénón , eleai ANTIK preszókrata	Kr. e. 480-430 Kr. e. V. sz.	<i>mozgásparadoxonok</i>	A leggyorsabb futó (Akhilleusz) nem érheti utol a leglassabbat (a teknőst), ha a mozgás útvonala (az egyenes) végtelenül osztható.
Prótagorász ANTIK szofista (bölcs; vándortanító)	Kr. e. 480-410 Kr. e. V. sz.	<i>homomensura-tétel</i>	Az ember a mértéke mindennek (hogyan létezik és mi nem). relativizmus = az érzéki tapasztalat egyedi, az egyedtől függő
Gorgiász ANTIK szofista (bölcs; vándortanító)	Kr. e. 485-410 Kr. e. V. sz.	„ <i>A nemlétezőről</i> ”	Parmenidész paródia: semmi sem létezik, ha létezik is nem ismerhető meg, ha megismerhető sem mondható ki.
Démokritosz ANTIK preszókrata	Kr. e. 460-370 Kr. e. V-IV. sz.	<i>atom-elmélet</i>	atom = oszthatatlan; a világ alkotórészei nem oszthatók végtelenül
Szókratész (Athén) ANTIK (Platón mestere)	Kr. e. 470-399 Kr. e. V. sz.	<i>szóbeli etikai tanítás: általános definíciók</i>	Íronia (színlelés) jellemezte: tudatlannak színlelte magát. Általános etikai definíciókat kutatott, csak szóban. Az erény tanítható – racionális etika . Etikai paradoxon : mindenki jót akar magának; a bűnöző is, csak ő téved.
PLATÓN (Athén) ANTIK IDEATAN	Kr. e. 428/7-348/7 Kr. e. V-IV. sz.	dialógusok (filozófiai drámák): <i>Az állam (Politeia)</i> <i>Lakoma</i> <i>Phaidón</i> <i>Phaidrosz</i>	Ideatan : az ideák a valós létezők, nem a földi érzékelhető dolgok. Idea (alak, forma, fajta) = csak ésszel felfogható, öröklétű, változatlan minták, a túlvilágon léteznek, nem itt. (a legfőbb ideák: maga a szép és maga a jó) Részesedés = a földi, testi létezők részesülnek az ideákból a tulajdonságaik (vagy más közbülsők) közvetítésével. Visszaemlékezés = az emberek tanulása visszaemlékezés a lélek túlvilági létére, az ideák világára. A test halandó, a lélek halhatatlan. (reinkarnáció = a lélek új testbe költözése) A léleknek 3 része van , ahogy az ideális államnak is (ld. Atlantisz-mítosz: a 9000 évvel ezelőtti ós-Athén): gondolkodó, akaratos/indulatos, vágyakozó. Ezek a 4 kardinális erényhez kapcsolódnak (bölcsség, bátorság, mértékletesség és igazságosság). erény = erkölcsi kiválóság (areté)

ARISZTOTE-LÉSZ ANTIK (Athén) FORMATAN	Kr. e. 384-322 Kr. e. IV. sz.	tudományos stílusú művek: <i>Metafizika,</i> <i>Fizika,</i> <i>Nikomakhoszi etika</i>	Formatan: a létezők (<i>szubsztanciák</i>) lényege az anyag + a forma (pl. <i>test</i> + <i>lélek</i>), melyek csak gondolatban választhatók szét, azonban a forma (<i>eidosz</i>) elsődleges az anyaghoz képest. Szubsztancia (az önálló, független létező): minden egyedi és általános dolog /egyed – faj – nem/. Attribútum vagy járulék (nem önálló, függő létező): minden tulajdonság, rész. Az első tudomány vagy filozófia = a metafizika, mely a létezés általános vizsgálata. A szubsztancia eredetét 4 ok magyarázza: az anyagi ok, szűkebb formai ok (alak és név), ható ok és cél-ok. A mozgás és a változás mindig valami lehetséges megvalósulása (potenciális aktuálissá válása). Isten a kozmosz mozdulatlan, változatlan, öröklétű, végtelesen hatású első mozgatója . Az élőlény lelkes test, a lélek a testi anyag formája (megvalósulása). Az ember közösségi (társas) lény /dzóon politikon/. A helyes alkotmányok a közjót szolgálják, nem a vezetők boldogságát. Az erkölcsi erény középütt van két rossz véglet között (középmérték elve). Logikája a kijelentéseket és helyes következtetéseket (szillogizmusok) vizsgálja.
Epikurosz ANTIK /követői: <i>epikureusok/</i>	Kr. e. 342-271 Kr. e. IV-III. sz.	<i>levelek</i>	Gyönyör = (hédoné) a testi fájdalom és a lelki félelem elkerülése. <i>A boldogság:</i> a lélek zavartalansága (ataraxia).
Zénón, kitioni ANTIK <i>sztóikus</i> <i>(a sztoa alapítója)</i>	Kr. e. 336-264 Kr. e. IV- III. sz.	tanítás a Tarka Csarnokban (sztoa = csarnok)	Ismeretelmélet: az érzékekből képzet lesz, asszenzió = a lélek mérlegeli a képzetek igaz/hamis voltát. Komprehenzív képzet = a biztos, evidens képzet, ami azonnal megragadható (pl. saját magam észlelése).
Pürrhón ANTIK <i>szkeptikus</i>	Kr. e. IV. sz.	troposzok (fordulatok, érvelési módok)	<i>/szkeptomai</i> = kutat, keres/ → szkeptikus = folyton kutató, kételkedő → <i>szkepszis</i> = kétely epokhé (felfüggesztés) kell, azaz nem ítélezhetünk semmiben, nincs végső igazság
Epiktétosz ANTIK <i>római sztoikus</i>	50-138 I-II. sz.	<i>Kézikönyvecske</i>	Apátia (<i>apatheia</i>) = indulatmentesség, szenvedélymentesség: a lélek közömbössége. A bölcs belátja, hogy a sors (<i>fátum</i>) a világ rendje, fölülte áll az egyénnek, ezért boldogságunk érdekében el kell fogadnunk: azaz harmóniában kell élnünk a természettel, a kozmossszal (a logossal , a világ értelmével). Közömbösnek kell értékelnünk minden olyan dolgot, mely nem a mi akaratunktól függ (élet, halál, betegség, karrier, gazdagság).
Marcus Aurelius ANTIK <i>római sztoikus</i>	121-180 II. sz.	(római császár) <i>Elmélkedések</i>	<i>/ugyanaz/</i>
Plótinosz ANTIK <i>neoplatonikus</i>	204-270 III. sz.	<i>Enneadész</i>	Platón nyomán: a tökéletes létező az Egy , belőle áramlik ki (<i>emanáció</i>) a létezés a Szellem , majd a Lélek szintjére, ahol az egyes emberek anyagával egyesülve lesz emberi lélek. Az emberi lélek visszafelé, a megtisztulása során (meditációval) visszajuthat az Egyhez.

AUGUSTINUS, Aurelius (Szt. Ágoston) KÖZÉPKORI <i>patrisztika</i>	354-430 IV-V. sz.	<i>Vallomások,</i> <i>De civitate Dei</i>	<p>Hit és tudás összefüggnek: „Hiszek, hogy megismerjek, megismerek, hogy higgyek.”</p> <p>Illumináció = kisugárzás (a Nap ill. Isten kisugárzásának köszönhető az igaz ismeret).</p> <p>Az idő szubjektív: csak a jelenben élünk, de bennünk van a múltunk és a jövőnk egyidejűleg.</p> <p>Érv a szkeptikusok ellen: <i>Si fallor, sum</i>; Ha tévedek, akkor létezem (1200 évvel Descartes előtt!).</p> <p>A rossz eredete nem Isten: mivel az embert úgy teremtette, hogy szabad akaratával maga válasszon jó és rossz között. A rossz alárendelt: csak a jó hiánya (hiányosság a jó dolgokban, azaz a lét hiánya → vö. Platón!).</p>
Canterbury Anselm KÖZÉPKORI <i>skolasztika</i>	1033-1109 XI-XII. sz.	<i>Proslogion</i>	<p>ontológiai istenérv: Isten a világ legnagyobb (leghatalmasabb, azaz abszolút) létezője, ezért nem lehet, hogy csak a lelkünkben létezzon, szükségszerű, hogy valóban létezzon a világ örök és abszolút létezője.</p>
AQUINÓI TAMÁS (Szt. Tamás) KÖZÉPKORI <i>skolasztika</i>	1225-1274 XIII. sz.	<i>Summa Theologica</i>	<p>Öt út isten bizonyítására (<i>quinque viae</i>): kozmológiai-episztemológiai érvek Arisztotelész alapján.</p> <p>Isten a világ első mozgatója, első oka, és első (szükségszerű) létezője, mert nem függ semmi mástól, de minden őtől függ <i>/az érvélés nem mehet végtelenbe: azaz kell neki egy abszolút kezdet/</i>. Továbbá isten a világ legfelső értéke, és végső célja, mivel minden órá irányul <i>/az érvélés nem mehet végtelenbe: kell neki egy abszolút vég/</i>.</p> <p>(skolasztikus érvelés: kérdés - lehetséges ellenérvek - tekintélyérv (szent idézet) - saját érvek - az ellenérvekre adható válasz)</p> <p>Isten abszolút létező = létezése és lényege egybeesik; az angyalok hasonlóak, de nem önállóak; az ember kétféle: végtelen lélek és véges test; az állatok csak érzékelő testek.</p>
Francis Bacon ÚJKOR <i>reneszánsz</i>	1561-1626 XVI-XVII. sz.	<i>Novum Organum</i> (1620)	<p><i>Scientia potentia est = a tudás hatalom/hatóerő/hatóképesség.</i> A természetet le kell igaznunk: helyes módszer a megfigyelés (empirizmus!), és az indukció = az egyes megfigyelésekből levont általános törvények.</p> <p>Ködképek (<i>idolumok</i>)= az emberi gondolkodás alaphibái: 1. a törzs ködképe – az emberi faj közös hibái, 2. a barlang ködképe – az egyén saját hibái, 3. a piac ködképe – a kommunikáció (nyelv) hibái, 4. a színház ködképe – a tudományos csoportok, korszakok hibái.</p>
RENÉ DESCARTES ÚJKOR <i>racionalista</i>	1596-1650 XVI-XVII. sz.	<i>Értekezés a módszerről</i> (1637) <i>Elmélkedések a metafizikáról /vagy másképp első filozófiáról/</i> (1641)	<p>Módszeres kétely: semmit sem fogadhatunk el igaznak, amit nem evidens (világos és elkülönített, önigazoló) módon ismertünk meg.</p> <p>Értekezés a módszerről: cogito-érv és következményei (a racionalizmus megalapozása).</p> <p>Miután elvet minden hamisat és kétest (bizonytalant), már csak egy végső (evidens - önigazoló) igazság marad alapként: <i>cogito, ergo sum</i>: ha én gondolkodom, akkor én létezem. /ez tulajdonképpen az öntudat!/ Tehát gondolkodó dolog vagyok. (→ 1. szubsztancia: <i>res cogitans</i>)</p> <p>Tudom, hogy van testem is (kiterjedt dolog, anyag → <i>res extensa</i>, 2. szubsztancia). Továbbá mivel az ember tévedhet, mégis van fogalma az abszolútról, ezért kell léteznie a 3. szubsztanciának: istennek (ontológiai istenérv).</p> <p>A racionalizmus lényege azonban: hogy az evidens ismeretek valójában velünk születnek (<i>idea innata</i>), pl. a létezés, szubsztancia, Isten, a számok, mozgás és a szabadság eszméje.</p>

Thomas Hobbes ÚJKOR <i>társadalomfilozófus</i>	1588-1679 XVI-XVII. sz.	<i>Leviatán (1651)</i>	Természeti állapot: <i>bellum omnium contra omnes</i> – mindenki háborúja mindenki ellen. Természeti törvény: meg kell védenünk magunkat, ezért jön létre a társadalmi szerződés (a társas élet megegyezése): mindenki egyszerre lemond az önvédelem jogáról, és átadja a rendelkezés jogát egy főhatalomnak (azaz az államvezetésnek).
Blaise Pascal ÚJKOR	1623-1662 XVII. sz.	<i>Gondolatok (1670)</i>	Keresztény vallásfilozófia: az ember származás Istentől.
Baruch Spinoza ÚJKOR <i>racionalista</i>	1632-1677 XVII. sz.	<i>Etika, geometriai módon bizonyítva (1677)</i>	Az egyetlen szubsztancia Isten , és csak az isteni szubsztancia szabad és szükségyszerű (mivel más nem köti meg, mint saját természete). Az ember képes leküzdeni a szenvedélyeit, ha felismeri mi az a külső dolog, ami hatalmába kerítette.
JOHN LOCKE ÚJKOR <i>empirista</i>	1632-1704 XVII-XVIII. sz.	<i>Értekezés az emberi értelemről (1690), Két értekezés a kormányzatról (1690)</i>	Empirista ismeretelmélet: Descartes kritikája – nincsenek velünk született ideák, csak az érzékelésből ered minden ismeretünk. <i>/Nincs semmi az értelemben, ami korábban ne lett volna meg az érzékekben./</i> Születéskor tiszta lap az elme <i>/tabula rasa (white paper)/</i> . Gondolkodásunk tárgyai, az ideák . Az egyszerű ideák közvetlenül a tapasztalatból erednek: külső dolgok érzékelése/észlelése vagy belső reflexió révén. A dolgok elsődleges tulajdonságai a dolgokban vannak: kiterjedés, alak, szám, mozgás. A másodlagos tulajdonságok azonban a tárgyak hatására keletkeznek az elmében: szín, íz, szag, hang. Az elme saját műveleteit is észleli (percipiálja), és ahogy összeveti az egyszerű ideákat – összetett ideákat hoz létre. Az általános fogalmak indukció segítségével, fokozatosan alakulnak ki az elmében. Szerinte a magántulajdon már a természeti állapotot is jellemzi: és az emberi munka is egyfajta vagyon. A társadalmi szerződés feljogosítja a népet a rossz államvezetés elleni lázadásra. Fontos a vallási türelem (tolerancia) , ám a szabadság csak a törvények tisztelete mellett lehetséges.
Leibniz ÚJKOR <i>racionalista</i>	1646-1716 XVII-XVIII. sz.	<i>Metafizikai értekezés (1686), Monadológia (1714)</i>	Isten eleve úgy teremtette a szubsztanciákat, hogy jól együttműködjenek. Így ez a világ a lehetséges világok közül a legjobb . Szubsztanciák: monászok = egyedi, atomszerű létezők.
George Berkeley ÚJKOR <i>empirista</i>	1685-1753 XVII-XVIII. sz.	<i>Három párbeszéd Hylas és Philonusz között (1713)</i>	Érv a materializmus ellen: mivel az elme alkot képet a valóságról, semmilyen anyagot sem ismerhetünk az elménk nélkül. Így létezni annyi, mint észleltnak lenni (esse est percipi) , ezért a külvilág anyagi léte nem bizonyítható az elménktől függetlenül. Episztemológiai istenérv: isten képes csak örökké észlelni, ezért csak az isteni ész biztosíthatja a világ létét. <i>/Ez egy erős idealizmus, ami tovább fokozható szolipszizmus felé (csak az észlelő „én” létezik)./</i>

<p>David Hume ÚJKOR empirista</p>	<p>1711-1776 XVIII. sz.</p>	<p><i>Értekezés az emberi természetéről</i> (1738-40) <i>Tanulmány az emberi értelemről</i> (1748)</p>	<p>Empirista szkepszis: mivel az észlelés nem folytonos és nem is megbízható, így nem lehetséges tapasztalattal igazolnunk a személyek és a tárgyak azonosságát. Színház-hasonlat: az elme a színpad, amit valójában nem ismerünk, csak a rajta szereplő észleléseket és gondolatokat. Észigazság: csak a matematika és a logika 100%-osan biztos tudás, tényigazság: minden más tudomány külső körülményektől, tényektől függ, melyeket nem vagyunk képesek biztosan észlelni; így ezek ismerete csak valószínű, nem biztos. Az ok-okozat viszonya is csak valószínű, elvárt és megszokott. A tapasztalt dolgokat emlékezetünk őrzi jól vagy rosszul, az érzékelés/észlelés hiányait mindig a képzeteletünk pótolja ki.</p>
<p>Jean-Jacques Rousseau ÚJKOR társadalomfilozófus</p>	<p>1712-1778 XVIII. sz.</p>	<p><i>A társadalmi szerződésről</i> (1762)</p>	<p>A népszuverenitás vagy népfelség elve szerint az állami vezetők hatalma a néptől ered, így bármikor visszavonható. Tehát az állam valójában az egyének összeolvadó közös akarata.</p>
<p>IMMANUEL KANT ÚJKOR (a racionalizmus és empirizmus vitájának megoldója) a német idealizmus kezdete</p>	<p>1724-1804 XVIII. sz.</p>	<p><i>A tiszta ész kritikája</i> (1781 és 1787) <metafizika> <i>A gyakorlati ész kritikája</i> (1788) <etika> <i>Az ítélőerő kritikája</i> (1790) <esztétika></p> <p>Antinómiák (megoldhatatlan ellentétek):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. a világ véges vagy végtelen, 2. felosztott vagy feloszthatatlan; 3. szabadság van vagy szükségszerűség kormányozza, 4. van végső oka (isten) vagy nincs. <p>Kategorikus imperatívusz – a priori erkölcsi ítélőképességünk, a társas hajlamunk: nem teszünk olyat másnak, amit nem akarunk, hogy velünk is megtegyenek. <i>Szabadságunk</i> ezért nem bármit enged megtennünk, csak ésszel való felismerése a helyes cselekvésnek, a szükségszerűnek (racionális etika).</p>	<p>„A felvilágosodás az ember kilábalása a maga okozta kiskorúságból.” (<i>Sapere aude!</i> Merj a magad értelmére támaszkodni!) Az ember véges eszes lény, de tiszta ésszel (elvont gondolkodással) képes kapcsolódni a végtelenhez (vagyis a magánvalóhoz). A metafizika kopernikuszi fordulata: „minden tudásunk a tapasztalattal veszi kezdetét, ebből még nem következik, hogy minden tudás a tapasztalathól ered.”</p> <p>A tárgyaknak kell ismereteinkhez alkalmazkodniuk, nem fordítva – mivel a megismerés képessége vele születik az emberrel „a priori”, mielőtt a tárgyak adottak lennének. Az emberi megismerő képesség megalkotja magának a „tárgyakat”, azaz jelenség teszi őket. Tehát nem a 100 %-os valóságot, a „magánvalót” ismerjük meg tapasztalati úton, hanem annak egy részét tesszük az ismereteink tárgyává, azaz megalkotjuk belőle a számunkra megjelenő képet. → magánvaló (Ding an sich), az a valóság, ami önmagában van, és amit az emberi tapasztalat sosem észlelhet, csak az elvont gondolkodás (tiszta ész) próbálhatja meg elképzelni. → jelenség (fenomenon), ami a valóságból nekünk megjelenik, amit képesek vagyunk tapasztalattal megismerni.</p>

		<p>Szintetikus a priori: a velünk születő, és magából az észből származó ismereteink neve (logikai ítéletként). Pl. matematikai műveletek, logikai következtetések; a metafizikában az okok keresése, erkölcsi ítélőképességünk a <i>kategorikus imperatívusz</i>, és esztétikai ítélőképességünk a <i>szépérvék</i>.</p> <p>Kritika Descartes cogito-érvéről: az igaz, hogy az öntudat (és a tárgytudat) a gondolkodás biztos kezdete; de nem igaz, hogy ez bizonyítaná a lélek szubsztancia voltát.</p>	<p>Kopernikuszi fordulat: Kant így megfordította az ismeretelmélet nézőpontját, éppúgy, mint Kopernikusz lengyel csillagász a bolygórendszer nézőpontját. Nem a valóságot tapasztaljuk (a <i>heliocentrikus</i> rendet), hanem csak azt, amit belőle képesek vagyunk észlelni (a <i>geocentrikus</i> rendet). Ezzel mindketten elvetették a tapasztalat igazságát, és az elvont gondolkodás (elmélet) oldalára álltak. Kant metafizikai kritikája igyekszik feltárni az emberi ismeretszerzés határait.</p> <p>A megismerés két törzse tehát: a tapasztalat (érzékelés, észlelés) és az elvont elméleti gondolkodás.</p> <p>A <i>racionalizmus</i> és <i>empirizmus</i> újkori vitájának ezért nincs igaza, mert mindkettő kell: vannak velünk született ismereteink, azaz megismerő képességünk keretei adottak (pl. szemlélet, időszemlélet, fogalomalkotó képesség, logikai törvények), de a konkrét dolgok megismerése egyéni tapasztalatszerzéssel és egyéni gondolkodással történik.</p> <p>→ immanens tárgy – amit érzékelünk → transzcendens tárgy – amit nem érzékelünk</p> <p>a transzcendentális ismeret – ami tapasztalást megelőző, a priori módon jön létre (veleszületett)</p>
<p>Georg Wilhelm Friedrich HEGEL ÚJKOR német idealista</p>	<p>1770-1831 XIX. sz.</p>	<p><i>A szellem fenomenológiája (1807)</i></p> <p><i>Előadások a világtörténet filozófiájáról (1840)</i></p>	<p>Dialektika: a történelmi fejlődést modellező hármasság (középkori eredetű, vö, Szentháromság): 1. <i>tézis</i> (alapállítás) – 2. <i>antitézis</i> (ellenkező állítása) – 3. <i>szintézis</i> (a kettő együttes állítása). A történelem nem véletlenszerű, de nem is a híres történelmi személyek akarata, hanem a Világszellem (abszolút szellem) dialektikus fejlődési folyamata.</p>
<p>Arthur Schopenhauer MODERN <i>egzisztencializmus</i></p>	<p>1788-1860 XIX. sz.</p>	<p><i>A világ mint akarat és képzet (1818 és 1844)</i></p>	<p>A világakarat egy „magánvaló” kozmikus erő, az egyéni képzet a hamis látszat, a „jelenség”.</p> <p>A világakarat bennünk tárgyasulva: test, ész. Boldogtalanok vagyunk, ha egyéni akaratunk hajt bennünket, csak a „Nirvána” elérése (egység, abszolút lét – az egyéni megsemmisülése) boldogít.</p> <p>Háromféle út vezet ide – lemondás az egyéni látszatról: 1. a filozófia, 2. az esztétika (művészet), 3. az etika (lemondás mások javára – <i>altruizmus</i>).</p>
<p>August Comte MODERN <i>pozitívizmus</i></p>	<p>1798-1857 XIX. sz.</p>	<p><i>A pozitív filozófia tanfolyama (1830-42)</i></p>	<p>Sem a mítoszok, sem a metafizika (filozófia) nem nyújtanak pozitív tudást (azaz pontos, biztos, végleges ismeretet), csak a természettudományok és a matematika.</p> <p>A tudomány helyes módszere a megfigyelés és az indukció.</p>
<p>John Stuart Mill MODERN <i>pozitívizmus</i></p>	<p>1806-1873 XIX. sz.</p>	<p><i>A deduktív és induktív logika rendszere (1843)</i> <i>A szabadságról (1859)</i> <i>Utilitarizmus (1861)</i> <i>A nők alárendeltsége (1869)</i></p>	<p>Minden tudomány számára egységes módszer: az induktív logika. Eszerint a társadalomtudományoknak is meg kell felelniük a logikai-matematikai törvényeknek és az okság viszonyainak.</p> <p>Kiállt a nők jogai mellett (<i>liberális feminizmus</i>).</p> <p>Utilitarista etika (haszonelvűség): a lehető legnagyobb boldogság a lehető legtöbb ember számára. A cselekvések hasznosságát mérlegeli a boldogság szempontjából.</p> <p>A <i>szabadság</i> kérdésében az individuális szabadság híve szemben a tömeg és a közvélemény zsarnokságával; és korlátlan véleményszabadságot hirdet.</p>

<p>Sören Kierkegaard MODERN <i>egzisztencializmus</i></p>	<p>1813-1855 XIX. sz.</p>	<p><i>Vagy-vagy (1843)</i></p>	<p>Az ember egyénisége fejlődik: szabad választással a véges egyén eljuthat a végtelen Isten elfogadásához. 3 létstádium: 1. esztétikai: a szeretet érzéki 2. etikai: a szeretet hűséges, racionális 3. vallási, a szeretet abszurd, irracionális: istenre irányul. A szorongás olyan félelem, amelynek nincs konkrét tárgya: a szellemünk szorong a szabadságtól, vagyis az ismeretlentől.</p>
<p>Karl Marx MODERN <i>materializmus</i> (társadalomfilozófus, közgazdász)</p>	<p>1818-1883 XIX. sz.</p>	<p><i>Gazdasági-filozófiai kéziratok (1844)</i> <i>Tézisek Feuerbachról (1845)</i> <i>Német ideológia (1846)</i> <i>A tőke (1867/94)</i></p>	<p>A történelem valós alanya az ember – a hegeli dialektikát alkalmazza materialista alapon. Azonban a filozófiát a gyakorlatba is át akarja ültetni: politikai forradalmár. Elidegenülés: (a fogalom forrása Feuerbach valláskritikája) az ember saját lényegét önmagától elidegenülő önálló létezőnek látja. Ezt leginkább a kapitalizmus váltja ki, ahol a bérmunkás teljesen elidegenül a termelő munkától. Ennek megoldása a proletárforradalom.</p>
<p>FRIEDRICH NIETZSCHE MODERN <i>egzisztencializmus</i></p>	<p>1844-1900 XIX. sz.</p>	<p><i>A tragédia születése (1872)</i> <i>Korszerűtlen elmélgedések (1873-76)</i> <i>A vidám tudomány (1882)</i> <i>Így szólott Zarathustra (1883-85)</i></p> <p>Ókori műveltség, irodalmi stílus, víziók.</p> <p>1. korszaka: /<u>A tragédia születése</u>/ a világ megértése nem észszerű, hanem irracionális, művészi. Az ógörög tragédia korában az emberek még egyensúlyban tartottak két erőt: a rend, szépség <i>apollóni</i> elvét és a káosz, mámor <i>dionüszosi</i> elvét. Ezt az egyensúlyt tette tönkre a racionális <i>szókratészi</i> filozófia. Ugyanis az ész nem képes elérni a valóság megismerését, mert nem életszerű. <u>/Korszerűtlen elmélgedések:</u> mivel az élet lényege a folytonos változás, így a történettudomány is életidegen, ha folyton a múlt nagy példáit állítja szembe a jellelennel, és nem magára az életre tanít./</p>	<p>2. korszaka: a kereszténység és a tudomány kritikája A vallás és a tudomány közös tévedése – az életidegen-ségük. Mindkettő szerint vannak eleve adott értékek, és az ember feladata ezeknek a fix értékeknek az elérése. Csak-hogy az élet valóságában nincsenek végső, változatlan értékek. <u>/A vidám tudomány:</u> a tudomány is hit kérdése; azon az irracionális hiten alapul, hogy egyszer eljutunk majd a végső igazsághoz. A tudás csak egy állomás, amit mindig túlhaladunk, azonban a gondolkodás – maga az élet. / A keresztény vallás hibája, hogy a gyengék mellé áll, hitet a túlvilági jutalommal, és ezzel elpuhulttá teszi az embereket. „<i>Isten halott! Isten halott marad! és mi öltük meg Őt!</i>” 3. korszaka: az Übermensch, mint megoldás <u>Így szólott Zarathustra:</u> az ókori perzsa vallásalapító Zarathustra alakjában hirdeti a dualizmus elleni tanát: nem helyes két ellentétes, fix értéket állítani a világban (jó és rossz, úr és szolga). A valódi élet a folytonos teremtés, az értékek folytonos átértékelése, az önmagunk feletti hatalom akarása, és a régi dolgok örökös visszatérése (körforgása). Az emberiség jövője egy magasabb evolúciós szint: az Übermensch, az ember feletti ember, aki képes teljesíteni önmaga meghaladását, és isten helyett képes irányítani a világot. Azonban félő, hogy a tömeg inkább utolsó ember szeretne lenni: kényelmes, biztonságos, harc és vágy nélküli életet szeretne, és ezzel kipusztul az emberiség. A szellem fejlődésének jelképe a három átváltozás: a <i>teve</i> – engedelmesen cipeli a régi értékek terheit, az <i>oroszlán</i> – harcol a régi értékekkel szembe, végül a <i>gyermek</i> – szabadon és játékosan belekezd a folytonos teremtésbe. Félreértés az Übermensch náci értelmezése: a másokat leigázó felsőbbrendű ember képe. Nietzsche saját korában alkotó művészek értették (<i>superman</i>). /Korábban pedig Goethe Faustjában is szerepelt már ez a kifejezés./</p>

Edmund Husserl MODERN <i>fenomenológia</i>	1859-1938 XX. sz.	<i>A filozófia mint szigorú tudomány (1913)</i> <i>Az európai tudományok válsága (1936)</i>	Fenomenológia (pszichológiai irányzat is): Kant nyomán állítja, hogy nem a külvilág tárgyait ismerjük meg közvetlenül, hanem a tudatunkban megjelenő képeket (<i>fenoméneket</i>). Ezért szerinte a külvilág tárgyai <i>transzcendensek</i> , míg a fenomének <i>immanensek</i> . Emiatt nem állíthatunk végső bizonyosságokat a külvilágról (azaz <i>epokhé</i> – az ítélkezés felfüggesztése szükséges).
Henri Bergson MODERN <i>egzisztencializmus</i>	1859-1941 XIX-XX. sz.	<i>Teremtő fejlődés (1907)</i>	Az élet valójában nem a darwini evolúció fokozatos fejlődését jelenti, hanem állandó, szünetmentes változást, dinamikus és nem statikus (<i>életlendület</i>). A tudomány ebben téved. A <i>fizikai idő</i> a múlt, jelen, jövő vonalán ábrázolható, valójában statikus állomásokból áll. Az <i>élményidő</i> folytonos és állandó gomolygás, amelyben egyszerre van jelen a múltunk is és a jövőnk is. Ugyanígy a <i>felszíni én</i> , amit fix módon jellemzünk – mindenki számára látható, statikus; a <i>mély én</i> azonban dinamikus, folyton változik.
Karl Jaspers MODERN <i>egzisztencializmus</i>	1883-1969 XX. sz.	<i>Filozófia (1932)</i>	A filozófia jelentősége <i>egzisztenciális</i> : az emberi léttel foglalkozik. Az embert a <i>határhelyzetek</i> készítetik filozofálásra (szenvedés, halál, bűn, szakítás).
Moritz Schlick, Rudolf Carnap MODERN <i>Bécsi kör - neopozitivizmus</i>	1882-1936 1891-1970 XX.sz.	Schlick: <i>A filozófia fordulata (1930)</i> Carnap: <i>A metafizika kiküszöbölése a nyelvlogikai elemzésén keresztül (1931)</i>	A tudomány <i>empirikusan</i> ellenőrzi az állításait. A tudomány lényege az állítások (tételek) bizonyítása (verifikáció). A filozófia (<i>metafizika</i>) erre nem képes, ezért nem minősül tudománynak.
Martin Heidegger MODERN <i>egzisztencialista fundamentál-ontológia, és nyelvfilozófia</i>	1889-1976 XX. sz.	<i>Lét és idő (1927)</i> <i>Mi a metafizika? (1929)</i> <i>Levél a humanizmusról (1946)</i>	<u>Lét és idő - fundamentál-ontológia:</u> Az ontológia eddig hibázott: nem kérdezett rá a Létezőre, csak a Létre. A lét azonban önmagában túl általános (minden, ami van). Helyesen az egzisztencia (általános lét) csak az egyedi emberi léten keresztül ismerhető meg: ez a jelenvalólét (Dasein). A Dasein a létmódokkal (egzisztenciálékkal) írható le: 1. világban-benne-lét 2. együttlét másokkal 3. önmaga-lét, magányosan 4. akárhiként való lét, általánosan 5. célunk azonban a tulajdonképpeni lét, vagyis önmagunk teljes megértése. Ezt csak az idő adhatja meg: saját létünk végességének megértése (a halálunk elfogadása). <u>Mi a metafizika?</u> Ugyanígy az általános lét is csak a nemléttel, a semmivel határozható meg. 2. korszaka <u>Levél a humanizmusról - nyelvfilozófiai fordulat:</u> A nyelv képes rá, hogy feltárja és el is rejtse a lét értelmét. A nyelvünk meghatároz bennünket, nem mi határozzuk meg a nyelvünket. Ezért a lét elgondolása nem a metafizika tárgya, hanem inkább a művészeté és a költészeté.

Ludwig Wittgenstein MODERN <i>neopozitivist jellegű analitikus filozófia, és nyelvfilozófia</i>	1889-1951 XX. sz.	<i>Traktátus (1919)</i> <i>Filozófiai vizsgálódások (1953)</i>	<u>Traktátus – Logikai-filozófiai értekezés, analitikus filozófia:</u> A filozófia feladata, hogy megtalálja a <i>tudomány</i> helyes nyelvét. A nyelv logikai szerkezete megmutatkozik az értelmes kijelentésekben (igaz vagy hamis). De kimondhatatlanok az etika és metafizika problémái. A nyelv <i>leképezi</i> a tapasztalati valóság tényeit: a tények logikai képe a gondolat. Ezért a nyelv egyetlen helyes, értelmes használata – a tapasztalati tényeknek való megfelelés. „ <i>Nyelvem határai világom határai</i> ” 2. korszaka <u>Filozófiai vizsgálódások, a hétköznapi nyelv filozófiája:</u> A hétköznapi nyelv valójában több a logikai leképezésnél. A szavak és mondatok értelme a használati módból, és a szövegösszefüggésekből derül ki. A szavak <i>nyelvjátékokba</i> kerülnek és ezek különféle rokonságokban állnak egymással. A filozófia is csak egy ilyen nyelvi játék: „ <i>a filozófia egész felhője a nyelvelmélet egy cseppjévé sűrűsödik</i> ”
Gilbert Ryle MODERN <i>analitikus filozófus</i>	1900-1976 XX. sz.	<i>A szellem fogalma (1949)</i>	A szellem meghatározása az anyag meghatározásának függvénye. Ez a probléma egy ún. <i>kategóriahiba</i> a filozófiában. Így a materializmus és az idealizmus szembeállítás sem helyes. A „ <i>gépben lakozó szellem</i> ” – Descartes elképzelése a szellemtől, amely láthatatlan mindenki másnak, csak az egyén ismeri a sajátját.
Karl Popper MODERN <i>tudományfilozófus</i>	1902-1994 XX. sz.	<i>A tudományos kutatás logikája (1935)</i> <i>A historicizmus nyomorúsága (1944/45)</i>	<u>A tudományos kutatás logikája</u> A tudomány valójában az elméletek folyamatos cáfolási kísérlete (<i>falszifikáció</i> - cáfolat). A metafizika nem értelmetlen, hanem a tudományt megelőző elmélet. <u>A historicizmus nyomorúsága</u> Minden elméleti jóslat befolyásolja egy kísérlet eredményét: a historicizmus – a történelem végének jóslata, diktatórikus, zárt társadalmat eredményezhet (Platón, marxizmus).
Hans Jonas MODERN <i>bioetikus</i>	1903-1993 XX. sz.	<i>The Phenomenon of Life (1966)</i> <i>A felelősség elve (1979)</i>	A filozófiai etika új területe – a <i>bioetika</i> - kell, hogy foglalkozzon ember és természet viszonyával. Az emberiség közeledik „gonosz véghez”, ha nem képes lemondani a technika kínálta kényelemtől, a természet kizsákmányolásáról.
Jean-Paul Sartre MODERN <i>egzisztencialista</i>	1905-1980 XX. sz.	<i>A lét és a semmi (1943)</i> <i>Egzisztencializmus és humanizmus (1947)</i>	<u>A lét és a semmi: (fenomenológiai ontológia)</u> Kant alapján megkülönbözteti a <i>magánvaló léte</i> t (a tudattól független általános léte) és a <i>magáért való léte</i> t (a tudat által meghatározott egyéni léte). A magánvaló létben csak pozitív: az, ami van. A <i>semmi</i> (a lét tagadása) csak a magáért való létben adódik. Egyedül az ember (az emberi tudat) képes semmizni: azaz megtagadni a múltat, és ezzel elindítani egy új jövőt. Így az emberi lét alapállapota a <i>szabadság</i> : mert az ember nemcsak az, ami, hanem amivé magát teszi. <u>Egzisztencializmus és humanizmus:</u> Az emberi lényeg nincs előre megadva: az egzisztencia megelőzi az esszenciát. (Előbb létezőnk, azután választunk magunknak egyedi életet.) Nincs abszolút változatlan lényegünk, az emberi lét a szabadság: azok vagyunk, amivé tesszük magunkat.
Isaiah Berlin MODERN <i>politikai kutató, filozófus</i>	1909-1997 XX. sz.	<i>A szabadság két fogalma (1958)</i>	<i>Negatív szabadság</i> – mentesség a külső befolyástól; <i>pozitív szabadság</i> – célok elérésének képessége. Ennek megfelelően: a demokrácia alapjául szolgáló önrendelkezés, önkormányzat a pozitív szabadságot jelentik. A hatalom birtokosainak korlátozása, azaz a hatalom megosztása, és az alapvető emberi jogok biztosítása mindenkinek – a negatív szabadság körébe tartozik.

Donald Davidson MODERN analitikus filozófus	1917-2003 XX. sz.	<i>Mentális események</i> (1970)	Az elme (tudat) <i>szuperveniciens</i> (ráépülő) jellegű, tehát részben önálló, alapjaiban azonban nem. Azaz az elme ráépül a fizikai törvényeknek engedelmessé anyagi létre, de annak törvényei nem befolyásolják saját működését. <i>Anomális monizmus</i> = egy szubsztancia test és lélek, de a törvényszerűségeik nem szigorúan egyformák.
Thomas Kuhn MODERN tudományfilozófus	1922-1996 XX. sz.	<i>A tudományos forradalmak szerkezete</i> (1962)	A tudomány nem folytonos fejlődés, hanem szakaszos: korszakai vannak. Ezek a korok a saját gondolkodási mintájuk (paradigma) szerint állapítják meg, hogy mi igaz a világról. Be kell látnunk ezért, hogy a tudományos igazság nem azonos a valósággal, hanem minden történelmi korban más és más.
Hilary Putnam MODERN analitikus filozófus	1926–2016 XX. sz.	<i>Brains in a vat</i> (1981) (<i>Agyak a tartályban</i>)	Descartes-nak igaza van abban, hogy a tudatunk a saját képzeleinek megfelelő világgal tart kapcsolatot, vagyis azzal, amelyben gondolkodunk /cogito ergo sum – tehát <i>ott</i> gondolkodom, ahol létezem/. Ugyanis agyunk a környezetünket <i>reprezentálja</i> (jeleníti meg), és ez a belső tudati modellünk mindig valami rajta kívül levőre <i>referál</i> (vonatkozik). Éppen ezért sosem tudnánk elgondolni, hogy nem valóságos emberek vagyunk, hanem csak tartályba tett agyak: mert ezzel át kellene lépniünk a saját tudati referálásunk lehetséges határát.
Francis Fukuyama MODERN politológus	1952 – XX. sz.	<i>A történelem vége és az utolsó ember</i> (1992) <i>Poszthumán jövődönk</i> (2002)	<u>A történelem vége és az utolsó ember</u> (a globalizációhoz): A <i>liberális demokrácia</i> és a velejáró piacgazdaság a társadalom lehetséges fejlődésének a csúcsa. Az emberiség nagy történelmi fejlődése már nem a társadalom szervezésének, a politikai rendszer változásának, hanem a saját tudományos-technikai fejlődésünk szabályozásának kérdésében várható. <u>Poszthumán jövődönk</u> (a bioetikához): A <i>biotechnológiai forradalom</i> (tudatmódosító szerek, mesterséges befolyásolása a születésnek, génmanipuláció, az életkor meghosszabbítása stb.) veszélyezteti a demokratikus társadalom vívmányait, mert veszélyezteti az emberi lényeg és emberi méltóság fogalmát.
Pólya György MODERN matematikus	1897-1985 XX. sz.	<i>A gondolkodás iskolája</i> (1945)	Heurisztika (rátalálás) – a feladatmegoldás és felfedezés nem a lépésenkénti logikus gondolkodást követeli meg, hanem a hirtelen felismerést (intuíciót) és a próba-szerencse játékot.
Hamvas Béla MODERN ezoterikus, kelet-kutató	1897-1968 XX. sz.	<i>Scientia Sacra</i> (kiadva: 1988)	Az ember a képzelőerejével (<i>imagináció</i>) folyamatosan teremt a valóságot, így ez a legfontosabb tevékenysége a léleknek, ami képes tisztítani, gyógyítani is. A filozófia fő feladata az <i>éberség</i> (azaz a metafizikai érzékenység) felkeltése és fenntartása. A normális emberi élet feltétele a <i>transzparens</i> (áttetsző) <i>egzisztencia</i> : amikor az egyén a felhalmozott ismereteit képes a gyakorlati életében is hasznosítani, képes egy ennek megfelelő életmódot megvalósítani.
Lakatos Imre MODERN tudományfilozófus	1922-1974 XX. sz.	<i>L. I. tudományfilozófiai írásai</i> (1997) <i>Bizonyítások és cáfolások</i> (1998)	<i>Pozitív heurisztika</i> – egy tudományos elmélet folyton fejlődik, egyszerű majd egyre bonyolultabb modellt alkot a tudós, melyek a valóságot utánozzák, de nem követik a valóság minden adatát. A <i>falszifikáció</i> folyamata jóval bonyolultabb Popper leírásánál: mindig van benne egy olyan értelmező elmélet (mérvelmélet), melyet bizonyítottnak veszünk. Így nem mindegy, hogy ki mit tekint bizonyítottnak és cáfolhatónak.